

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-11>

УДК 141.5/304.5/1(430)

Улашкевич Л.А.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

КОНЦЕПЦІЯ КАНТІВСЬКОЇ ТЕОРІЇ ВІЧНОГО МИРУ І СУЧАСНІСТЬ

Анотація. У статті аналізується трактат Канта «До вічного миру», який написаний у формі міжнародного договору. Робиться спроба виявити можливості реалізації цього проекту шляхом дослідження основних ідей трактату і новизни поглядів філософа в порівнянні з аналогічними роботами його попередників. Описується концепція космополітизму як альтернативної парадигми осмислення сучасного світоустрою і світосприйняття. Досліджуються шляхи досягнення вічного миру та основні напрямки й сфери прояву космополітичної ідеології. Акцентується увага на філософському осмисленні проблеми війни та її соціальних наслідків. Зазначено, що саме Кант першим розробив теорію миру та вказав на необхідні дії для його досягнення. Філософ синтезував наявні знання про право і державу, успадковану від Платона та Арістотеля, з одного боку, і космополітизм стоїків з іншого, а також розглядав мир не як телеологічне поняття.

Ключові слова: космополітизм, держава, війна, вічний мир, народ, мирне співіснування, політика, право, мораль, утопічні теорії, конфлікт інтересів.

Ulashkevych Liudmyla

Yaroslav Mudryi National Law University

CONCEPT OF THE THEORY IMMANUEL KANT'S «PERPETUAL PEACE» AND MODERNITY

Summary. In this article, the ways of achieving eternal peace and the main directions and areas of manifestation of cosmopolitan ideology are analyzed. The emphasis is on philosophical comprehension of the problem of war, its social consequences, as well as the question of reforming the war (the impossibility achievement of peace by military means and also the war which is only a means of self-defense). The essence of the concept of "eternal peace" is successfully investigated, the problem of war and its social consequences are considered. The treatise of Kant "To the eternal peace" is designed as an international treaty for that time. This work is mainly a political treatise, because it uses philosophical means to propagate a political or, rather, moral and political peace among all states. The Basel peace between Prussia and France prompted Kant to write this treatise, so this work was not written by chance. We are reminded of the state of eternal peace "on the basis of the federation of nations united in the world republic." The idea of peace is fundamental not only for Kant's political thought, but for the whole of his philosophy. In his treatise on peace Kant uses modern peace agreements as a methodological guide. His treatise on peace promotes not only political thought. It also contains a social utopia and a realistic vision that is quite convincing today. The article outlines new possibilities for implementing this project by studying the main ideas of the treatise and the novelty of the views of the philosopher in comparison with similar works of his predecessors. The concept of cosmopolitanism as an alternative paradigm of comprehension of the modern world order and world perception is described. The main points that determine the novelty of Kant's work are clearly analyzed, and the concept of theory is thoroughly investigated and the main ways of achieving peace are described.

Keywords: cosmopolitanism, state, war, eternal peace, nation, peaceful coexistence, politics, law, morality, utopian theories, conflict of interests.

Постановка проблеми. У 1795 р. був опублікований знаменитий трактат Канта «До вічного миру», в якому мислитель аналізує причини і наслідки війни та шляхи до миру. Ця робота продовжує впливати на сучасні дискусії щодо забезпечення міжнародної безпеки між народами. Справді, проблема є надзвичайно актуальною, адже геополітична ситуація у світі та навколо України складається під впливом глобальних змін. Дегуманізація вітчизняного культурного простору, зумовлена збройним протистоянням на Сході України, потребує рефлексії та повернення до проекту «вічного миру», який допоможе подолати суперечності та стабілізувати ситуацію. Держава, яка ухиляється від дотримання прав і свобод, не забезпечує охорони позитивних законів, ризикує втратити довіру і повагу своїх громадян. Люди будуть свідомо займати позицію відчуженості від такої держави. Концепція Канта допоможе нам осмислити умови та шляхи

встановлення миру і головне – вселити надію на можливість відновлення мирного життя в країні. Слід детально проаналізувати та дослідити питання реформування війни (про неможливість досягнення миру військовим шляхом та про війну лише як засіб самозахисту).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософська спадщина Канта була предметом аналізу багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: В. Шинкарук, А. Богомолів, Т. Ойзерман, А. Гулига, В. Лекторський, І. Нарський, Г. Тевзадзе та ін. Найважливіші положення рецепції розглядаються в багатьох статтях і дослідженнях, де аналізуються не лише теоретичні, а й практичні складові. У межах аналізу політичної філософії І. Канта Ю. Габермас акцентував увагу на тому, що ідея Канта вплинула на європейську людяність «тільки після жахів Першої світової війни». Але при цьому, як підкреслює філософ, знайшла більше розуміння

серед громадян різних країн, ніж у політиків та урядовців [1, с. 146]. О. Хеффе у своєму аналізі кантівського трактату здійснює спробу визначити засади «прикладного Просвітництва», що мають значення і для пізнього модерну, де ідея вічного миру стає не стільки предметом інтелектуальної дискусії, а одним із практичних проєктів [2, с. 105]. Головним є те, що кантівська теорія не є пустою та нездійсненою, адже вказує на умови, за дотримання яких можливе досягнення миру та розвитку суспільства.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Необхідно виокремити та чітко проаналізувати основні моменти, що обумовлюють новизну концепції Канта. По-перше, проєкт націлений не на вирішення місцевих суперечок і невеликих військових конфліктів, а на встановлення міцного миру в планетарному масштабі. По-друге, як засіб встановлення миру Кант радить використовувати міжнародне право. Це дозволяє запобігти виникненню конфліктів і, якщо потрібно, регулювати вже реальні військові суперечки за допомогою міжнародного співробітництва та правосуддя. Ретельно дослідивши концепцію кантівської теорії, ми зможемо описати основні шляхи досягнення миру.

Мета статті. В даній роботі я хочу проаналізувати суть поняття «вічного миру», розглянути проблему війни та її соціальних наслідків, дослідити сучасні дискусії щодо забезпечення міжнародної безпеки і миру між народами, а також спробувати визначити вплив концепції Канта на сучасність.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши трактат Канта «До вічного миру», можна сказати, що ця праця є головним чином політичним трактатом, оскільки в ній використовуються філософські засоби для пропаганди політичного або, скоріше, морально-політичного миру серед усіх держав. Хоча, мабуть, спонукав Канта до написання цього трактату Базельський мир між Пруссією та Францією (5 квітня 1795 р.), отже ця праця була написана не випадково. Чітка лінія мислення протягом всього трактату, свідчить про те, що Кант довго займався вивченням цього питання. Проте якщо познайомитися із працями Канта ближче, то виняткова концепція республіки вже простежується у «Критиці чистого розуму» (1781). Ідея миру є фундаментальною не тільки для політичної думки Канта, але й для всієї його філософії. Передбачувані у філософії Канта є те, що його думки в трактаті про мир та інших концепціях добре сперечаються. Вони також втілені в контексті історичного досвіду і навіть нахненні попередніми дебатами про мир. Знання Канта про суспільну думку та історію ідей не змушують його стежити за іншими темами. Замість цього, він починає заглиблюватися в сутність питання миру. Мислитель схиляється до думки, що добра організація держави здатна стримувати руйнівні ідеї іншої держави. Щоб запобігти цьому, Кант закликає створити «політико-правовий інститут публічно-державної безпеки» [3, с. 18].

Назва трактату спричиняє враження, що мова йде про філософську маргінальну тему, оскільки мир ще не був основоположним поняттям філософії для Канта. Безсумнівно, занепокоєння Кантом одразу всеосяжним та сталим миром є екзис-

тенційним завданням морального значення. Але мир у філософських суперечках не повинен бути залишений без уваги, оскільки вивчення цього поняття є досить важливим. Кант трактує слово «вічний», що в його розумінні означає певну якість цього життя, яка робить мир беззастережним. Він розвиває ідеал на основі цієї концепції абсолютного миру, що має вирішальне значення для мирової політики: ідеал справді глобального мирного порядку, який спирається на правовий порядок. Власне, головне звинувачення, яке висувають критики кантівської теорії вічного миру, полягає в тому, що вона має «формальний і утопічний характер» [4, с. 105].

Попри екзистенційне значення миру та виняткових досягнень Канта, дивно, що спочатку мир досяг статусу фундаментального поняття тільки в кантівській філософії. Його правова та політична філософія, яка присвячена миру, дуже жваво обговорювалася протягом кількох років. Але в німецькому ідеалізмі з того часу вона була висунута на задній план. У трактаті про мир Кант використовує сучасні мирні угоди як методологічний путівник. За їхньою схемою він представляє низку угод, що складаються з шести попередніх статей, трьох остаточних статей, двох доповнень і двох додатків. Друге видання (1796) містить навіть секретну статтю, яка демонструє іронію, котра вимагає утриматися від будь-якої таємниці. У цілому трактат охоплює п'ять великих і відносно незалежних питань:

1) Незважаючи на загальне заперечення війни, Кант докладає зусиль до пропозиції військових реформ. Війна не повинна бути «прирученою», оскільки вона абсолютно незаконна, окрім як для досягнення захисної мети, але не потрібно вступати у війну, для того, щоб мати мир як можливу кінцеву мету. Ця ідея замінити війну заради миру або війна, яка відіграє важливу роль у забезпеченні миру, майже не має попередників. Шість попередніх правил проведення цієї реформи, «попередні статті», спрямовані на головних політичних осіб: главу держав, урядів чи парламентів. Вони вказують на правопорушення, які з часом повинні бути припинені відразу («жорсткі закони про заборону»), зокрема, «містять дозволи, а не виключення з права, але необхідність відкласти введення цих законів в дію, все ж потребує не втратити їх з поля зору» [5, с. 185]. Ця відстрочка символізує теорію модернізації, яка критикує політику необдуманих рішень, але, на жаль, подальших зусиль для розробки такої теорії до наших днів не було. Крім основної вимоги щодо безумовного миру, сьогодні ще є актуальними щонайменше три додаткові правила, що стосуються військової реформи. Почнемо з того, що постійні армії будуть скасовані взагалі; принцип роззброєння повинен замінити гонку озброєнь. Жодна держава не повинна насильно втручатися в конституцію та владу іншої держави, оскільки іноземні держави мають право реформування тільки на своїй території. «Оскільки вічний мир є можливим тільки за умови взаємної довіри, будь-яка ворожнеча повинна бути заборонена» [5, с. 197].

2) Остаточні правила чи «остаточні статті» містять основні положення теорії світу Канта: моральні та апіорні умови світу. Кант не звер-

тається до політичних головних героїв відразу, але замість цього розглядає «соціальні системи» та державні накази. Він посилається на тих, хто їх видає, а саме на установчі збори, уряди та народи держави, які їх уповноважують. Кант поєднує ідею миру в республіці, політичну новачку того часу, коли вона була вперше створена в Сполучених Штатах. Таким чином, на погляди Канта вплинули не тільки політичні події того часу, а й також давня традиція в політичній філософії. Мислитель стверджував, що глобальна «мирна» спільнота, яка потрібна на проміжному рівні, спрямована не тільки на припинення однієї війни, але й на «припинення війн назавжди» [5, с. 206]. Згідно з моделлю внутрішнього закріплення миру, згідно з її позитивною ідеєю, необхідна світова республіка, але вона відрізнятиметься від «універсальної монархії», в якій всі держави об'єднуються в єдину державу. У своєму заклику до федерації народів, яка завжди розширюється як «негативний сурогат», Кант стверджує, що держави, інакше, не відмовляться від свого суверенітету [5, с. 207].

3) Припинення та кульмінація громадсько-права в космополітичному праві не витісняє «національне» цивільне право, а всього лиш доповнює його. Кант дотримується додаткового, а не виняткового космополітизму. Враховуючи, що право націй базується на визнанні відносин, які є взаємопов'язаними, космополітичний закон стосується не зобов'язань, а саме, операцій у широкому сенсі комерційного добровільного, а не виключно економічного обміну. Космополітичний закон стосується не самих позитивних відносин між націями, а тільки невеликої частини взаємин, які як правило, взагалі пов'язані з дозволом на застосування сили. Космополітичне законодавство Канта полягає у наданні дозволу на участь у комерційній діяльності без ворожого ставлення. «Цей тип права, на відміну від філантропії, залежить від взаємності» [5, с. 263].

4) Відповідно до політико-соціологічної вимоги Канта в першій дефінітивній статті, в основному два мотиви сприяють створенню глобальної мирної федерації: негативний мотив досвіду з терором війни та позитивний мотив республіканізму. Не всі держави з розподілом влади, мабуть, мають прихильність до агресивних воєн. «Відповідно до принципу імітації республіканська конституція, заснована в одній державі, найближчим часом буде асимільована іншими державами» [5, с. 264]. Він закликає демократичні держави до того, щоб дозволити своїм громадянам мати в пріоритеті свої власні інтереси.

5) Кант визначає соціальну історію людства, яка визначається виключно природою, зокрема, розбіжностями між людьми, де мир є остаточною метою. Він вважає, що розбрат є вирішальним чинником загального розвитку культури. Безкарність веде людей до поселення навіть у самі неприхильні регіони розвиває культуру і навіть служить моральним цілям, оскільки вона сприяє альтруїзму заради відповідної громади і, зокрема, спонукає перехід від стану природи до верховенства права та громадянської держави: війна змушує людей вступати в більш-менш законні відносини. Але навіть якщо війна скасована, це не означає, що ми повинні боятися соціальної ентропії, повільної

стагнації світового суспільства, а мир не тягне за собою розірвання множинності та суперництва між мовами та релігіями чи конфесіями, а також не зменшує комерційну конкуренцію [5, с. 266].

Трактат про мир таким чином об'єднує чотири аспекти забезпечення миру: а) провідна мета полягає у створенні федерації народів або світової республіки; б) республіканська або демократична конституція окремих держав сприяє створенню федерації народів. Цей принцип демократизації супроводжується у сенсі демократичної юридичної держави; в) негативним є всі труднощі війни; г) позитивним є дух комерції, бо вона не може співіснувати з війною і рано чи пізно заволодіє кожною нацією. [5, с. 267-294].

Кант не переслідує жодних політичних інтересів, він розвиває суто філософський аргумент. Письменник утримується від усіх політичних речей і визнає конфлікт як фундаментальний елемент політичної сфери. Те, що «людство досі знало про мир, це – маленький острів у великому океані насильства та війни, де мир був тимчасово і просторово обмежений. У будь-якому місці, де існував внутрішній мир чи навіть фортеця спокою, не було національного миру; і всякий раз, коли царював національний мир не було миру, що переступав би національні кордони» [5, с. 273]. Його чотири нововведення та, зокрема, зв'язок між республікою як політичною інновацією на той час породжують план великої політичної мужності. Якщо б людство визнало це, встановивши правовий порядок за моральними принципами не тільки в межах держав, але і між ними, то в цілому воно досягло б статусу царства.

Трактат є досить актуальним, оскільки він породжує побоювання, що ідея вічного миру не може бути реалізована. Кант, безсумнівно, сприймає цю небезпеку, але не піддається ілюзіям бажаного мислення щодо добробуту людей або проникливості їх правителів. Натомість він яскраво демонструє, що вічний спокій – це не порожня думка і не безпідставна ідея. Слід зазначити, що Кант не тільки допускає конфлікти, але навіть вітає їх, засуджуючи при цьому силу як засіб їх вирішення. Крім війн для самозахисту, війна є абсолютно засуджена як процедура визначення прав. «Якщо ти хочеш миру, готуйся до війни» – девіз, якого дотримувались більшість держав. Проте Кант сформував свій принцип: «Якщо ти хочеш миру, готуйся до – політичної справедливості» [5, с. 344]. Мислитель вірив у те, що людський розум здатний подолати егоїстичну природу людини та залишити війни в минулому. При цьому він підкреслює, що «без критики розум перебуває ніби в природному стані та може відстояти свої твердження і претензії, або забезпечити їх не інакше як за допомогою війни» [6, с. 443].

Висновки і пропозиції. Сформульовані Кантом проблеми, а також запропоновані підходи до їхнього розв'язання сьогодні, як ніколи, є досить актуальними та необхідними. Важливим є те, що мир, політика, право, мораль не є ізольованими речами, а навпаки, в єдності своїй вони утворюють той контекст, в якому тільки й можна повною мірою оцінити дії сучасних політиків, країн і народів. Війна є прямим порушенням моральної оцінки людини як самоцілі. Тому в нашу епоху варто прислухатися до порад Канта, який бачив

шлях до міцного миру між народами саме в створенні таких «легальних» умов, які об'єктивно привели б до організації «федерації» всіх народів, кожен з яких зберігав би свою свободу і політичну самостійність. Мабуть, головна цінність і нев'януча значущість праці Канта для сучасного людства полягає в тому, що він служить своєрід-

ним механізмом попередження. Трактат про мир сприяє не тільки політичній думці, але й також містить соціальну утопію, а точніше реалістичне бачення, яке сьогодні є досить переконливим. Він пробуджує приховану утопічну енергію і долає втрату надії та бачення, що руйнує життя у всій його красі та розорує світ.

Список літератури:

1. Хабермас Ю. Расколотый Запад / пер. с нем. О.И. Величко и Е.Л. Петренко. Москва, 2008. 192 с.
2. Höffe O. Einleitung: Der Friede – ein vernachlässigtes Ideal / Kant I. Zum ewigen Frieden. Berlin : Akademie Verlag, 2004. 290 p.
3. Кант И. Идея всеобщей истории во всемирном – гражданском плане. Сочинения: в 6 т. / под ред. В.Ф. Асмуса и др. Москва : Директ-Медиа, 1996. Т. 6. С. 7–23.
4. Андреева И.С. Проблемы мира в западноевропейской философии. Москва, 1975. С. 127.
5. Кант И. К вечному миру. Сочинения: в 8 т. Т. 7. Москва, 1994. 434 с.
6. Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. Лосского. Москва : Серия «Философское наследие». Т. 2. 1994. 591 с.

References:

1. Khabermas Yu. (2008). Raskoloty Zapad [Chopped West]. Moscow : Ves' myr. (in Russian)
2. Höffe O. (2004). Einleitung: Der Friede – ein vernachlässigtes Ideal Kant I. Zum ewigen Frieden. Berlin : Akademie Verlag. (in German)
3. Kant Immanuel (1996). Ideya vseobshchey istorii vo vseмирном – grazhdanskom plane [The idea of universal history in the world – the civil plan]. Moscow : Mysl, vol 6, pp. 7–23.
4. Andreeva I.S. (1975). Problemy myra v zapadnoevropeiskoi fylosofyy [Problems of the World in Western European Philosophy]. Moscow : Mysl. (in Russian)
5. Kant Immanuel (1994). K vechnomu myru [Perpetual Peace]. Moscow : Choro, vol. 7. (in Russian)
6. Kant Immanuel. Krytyka chystoho razuma [Critique of Pure Reason]. Moscow : Philosophical Heritage series, vol. 2. (in Russian)